

**EKOLOGIYA VƏ ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ
BIBLIOQRAFİK VERİLƏNLƏR BAZASININ YARADILMASININ
BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ**

Açar sözlər: Ekologiya, biblioqrafik məlumat bazası, iş təcrübəsi, metod

Key words: Ecology, bibliographic database, work experience, methods

Ключевое слово: Экология, база библиографических данных, опыт работы, методы

Son illər dünyanın məşhur informasiya mərkəzləri insan fəaliyyətinin ayrı-ayrı sahələri, o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsi problemləri üzrə fundamental biblioqrafik verilənlər bazaları yaratmışlar. **[1-8].** Azərbaycan Respublikasında ekologiya üzrə normativ hüquqi və sənəd-informasiya bazası formalaşmışdır. (9)

Digər sahələrdə olduğu kimi ,ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə sənəd axınının həcmnin artması biblioqrafik informasiya tələbatının intensivləşməsi bu sahə üzrə biblioqrafik fəaliyyət, o cümlədən biblioqrafik təminatın yeni metod və texnologiyalarının yaradılmasını zəruri etmişdir. Ümumiyyətlə, sənəd kommunikasiyaları sistemində bu istiqamətdə ilk addım XX əsrin 50-ci illərində atılmağa başlandı.O zamanlar ilk dəfə olaraq həmin prosesdə hesablama texnikasının tətbiqinə, avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin yaradılmasına başlandı. Həmin texniki vasitələrdən informasiyanın emalı prosesinin aparılması üçün həm də xüsusi proqram təminatı və metodlar tələb olunurdu. Bu sahədə ilk təcrübə SKS-nin təsisatı olan elmi-texniki informasiya müəssələrində aparıldı. Biblioqrafik proseslərin yüksək səmərəli və sürətlə yerinə yetirilməsi üçün əsas vəzifə sənədin biblioqrafik yazının cəmi bir dəfə tərtib edilməsi və ondan dəfələrlə istifadə edilməsi eləcədə axtarışın sürətlə həyata keçirilməsi idi. Bu vəzifənin həyata keçirilməsi üçün yaradılan əsas metod və texnologiya verilən bazası texnologiyası olmuşdur. Verilənlər bazası deyərəkən müəyyən bilik sahəsinə dair bir-biri ilə əlaqədar verilənlərin məcmusu nəzərdə tutulur. Burada həmin məcmu müəyyən formatda tərtib edilir. Hesablama maşınında emal edilir və maşın təşkilatları öz informasiya tələbatına uyğun olaraq müxtəlif təyinatlı və quruluşlu verilənlər bazaları tərtib edirdi. Bu işin yerinə yetirilməsi üçün ilk növbədə informasiyanı emal edən hesablama qurğuları və verilənlər bazalarını idarə edən sistem proqramları tələb olunur. Müasir

dövrədə verilənlər bazaları insan fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələrində yaradılır və inkişaf etdirilir. Kitabxana biblioqrafik fəaliyyətdə tətbiq olunan verilənlər bazaları müxtəlif əlamətlərnə görə təsnifləşdirilə bilər. Bunlardan aşağıdakıları göstərmək mümkündür.

1) Aid olduğu elm və bilik sahələrinə görə. Bu baxımdan universal sahəvi biblioqrafik verilənlər bazaları fərqləndirilir. Universal biblioqrafik verilənlər bazaları adətən universal kitabxanalar tərəfindən yaradılan elektron kataloqların tərkibində təşkil edilir.

2) Sahəvi və sahələrarası problemlər üzrə BVB-sı.

3) Konkret məqsəd üzrə yaradılan və ayrı-ayrı sənəd növlərini əks etdirən BVB. Məs; rəsmi sənədlərin, elmi ədəbiyyatın soraq nəşrlərinin verilənlər bazası. 4) Müəyyən zamana aid sənəd kütləsini və ya sənəd axınıni əks etdirən BVB. Məs; cari, retrospektiv. Onuda qeyd edək ki, müasir SKS-də biblioqrafik verilənlər bazaları ilə yanaşı tam mətnli faktoqrafik verilənlər bazaları yaradılır. Biblioqrafik verilənlər bazalarında sənədlər haqqında elektron biblioqrafik yazılar nizamlı şəkildə yerləşdirilir. BVB-nin tipik nümunəsi elektron kataloqdur. Tam mətnli verilənlər bazalarında sənəd barədə biblioqrafik informasiya ilə yanaşı onların mətni olur. Faktoqrafik verilənlər bazalarında isə müəyyən fəaliyyət sahəsinə dair informasiya toplanır. BVB-larının yaradılması mürəkkəb proses olub bir neçə mərhələdən ibarətdir. İlk mərhələdə verilənlər bazalarının tərkibi strukturu doldurulması xüsusiyyətləri təyin edilməli daha sonra onun proqram texniki məsələsi həll edilməlidir. Hal-hazırda biblioqrafik verilənlər bazalarının yaradılması üzrə müxtəlif proqram vasitələrdən istifadə edilir ki onların da içərisində aparıcı mövqe "Oracle" tipli verilənlər bazaları nəzərdə tutulur. BVB-nin hazırlanmasında hazırlıq əsas və yekun mərhələsi fərqləndirilir. Hazırlıq mərhələsində bazanın texniki tapşırığı hazırlanır onun təyinatı müəyyənləşdirilir, sənədlərin seçilməsinin formal sərhədləri müəyyənləşdirilir. Biblioqrafik yazının strukturu təyin edilir və onun formatı müəyyənləşir. BVB-nin yaradılmasının əsas mərhələdə ona daxil edilən sənədlər müəyyənləşir. Daha sonra həmin sənədlər çoxluğu içərisində seçmə aparılır. Bunun ardınca sənədin elektron biblioqrafik təsviri tərtib edilir. Həmin təsvirin indekslərinə annotasiya və ya referat tərtib edilir və verilənlər bazasına daxil edilir. Bu mərhələlənin sonunda daxil edilmiş yazılar yoxlanılır və redaktə edilir. Yekun mərhələdə verilənlər bazası üzrə təsvir tərtib edilir. Orada təqdim edilən informasiya barədə məlumat hazırlanır Verilənlər Bazası qeydiyyatdan keçir daha sonra isə verilənlər bazası üzərində cari iş aparılır. Yazılar çıxarılır dəyişdirilir əlavə edilir. Tələbatçılara yüksək səviyyəli biblioqrafik informasiya xidməti göstərilməsi üçün biblioqrafik verilənlər bazası daim təkmilləşdirilməli və yeni sənədlər haqqında informasiya ora daxil

edilməlidir. Bir sıra hallarda BVB-nin hazırlanmasında bir neçə müəssisə və ya təşkilat iştirak edir. Bu halda həmin iştirakçılar birgə yaradılan verilənlər bazasının ayrı-ayrı istiqamətlərinin əmək bölgüsü haqqında razılıq əldə etməlidirlər. İştirakçılar biblioqrafiyalaşdırılan sənədlərin dilinə nəşr yerinə nəşr növünə və digər əlamətlərə görə bölüşdürmək haqqında qərar qəbul etməlidirlər. BVB-nin yaradılması və inkişafı təcrübəsi sübut edir ki indiki dövrdə biblioqrafik informasiyanın toplanılması işlənməsi tələbatçılara çatdırılması sahəsində ilk ən məqsədəuyğun texnika məhz VBV-sidir. Dünyanın elm və texnika sahəsində inkişaf etmiş ölkələrdə BVB-nin yaradılması və təkmilləşdirilməsi sahəsində zəngin təcrübə edilmişdir. BVB yalnız kitabxanalarda deyil həm də elmi informasiya xidməti ilə məşğul olan şirkətlərdə nəşriyyatlarda yaradılır. Azərbaycanda BVB-nin yaradılması üzrə işlər XX əsrin 70-ci illərin sonunda başlandı. Bu sahədə ilk təcrübə kimi Azərbaycan Respublikası Dövlət Elmi Texniki kitabxanasının avtomatlaşdırılmış idarə sistemləri yaradılması üzərində görülən işlər qeyd etmək olar. Təxminən 4 il ərzində yaradılıb istifadəyə verilmiş həmin sistemin tərkibində BVB-si də təşkil edilirdi. Həmin bazada əsasən texniki və təbiət elmləri o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsinə dair sənədlər də öz əksini tapmışdır. Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində BVB yaradılmasının 30 illik tarixi var. Bundan bir qədər sonra AMEA-nın MEK kitabxanasında BVB-nin yaradılması sahəsində işlər görülməyə başlandı. AMEA-nın MEK kitabxanası SSRİ EA-nın Tətbiqi Riyaziyyat İnstitutunda yaradılmış avtomatlaşdırılmış sənəd informasiya sisteminin ayrı-ayrı modullarını alaraq kitabxanada informasiyanın seçilib yayılması işinin avtomatlaşdırılmasına başlandı. "ASİOK" adlanan həmin sistemin tərkibində BVB-si də mövcud idi. Həmin lahiyə əsasında kitabxana fonduna daxil olan yeni sənədlərin elektron biblioqrafik yazıları tərtib edilərək maşın yaddaşına verilmirdi. Bundan başqa Moskvadan Kitabxana İnformasiya İnstitutlarından elektron biblioqrafik yazılar da alınaraq sistemə daxil edilir. Həmin sistem akademyanın ayrı-ayrı müəssisə və təşkilatlarında təbiətşünaslıq və texnika üzrə mütəxəssislərin daimi sorğuları əsasında informasiyanın seçilmiş yayılmış rejimində xidmətin aparılmasına şərait yaradır. Sistemə daxil edilən biblioqrafik yazıların əksəriyyəti referativ jurnallardan elmi mətbuatdan götürülmüş sənədləri əks etdirir. Sistem həm də ayrı-ayrı sorğular əsasında axtarışın aparılmasına imkan verir. Məlumdur ki, AMEA-nın Botanika, Coğrafiya və Genetika İnstitutlarında eləcə də Xəzər elmi mərkəzində aparılan tətqiqatlar xeyli dərəcədə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar idi. Buna görə də həmin sistemdə toplanan elektron biblioqrafik yazıların müəyyən qismi bəhs etdiyimiz

sahəyə aiddir. 70-80-cı illərdə respublikada yerinə yetirilmiş işlər elektron biblioqrafik ehtiyatların yaradılması və istifadəsi sahəsində çox əhəmiyyətli nəaliyyət oldu. Lakin 80-ci illərin ortalarına yaxın ölkədə baş verən sosial-siyasi və iqtisadi proseslər nəticəsində həmin sistemlərin istismarı dayandırıldı. Respublikada BVB-nin yaradılması və tətbiqi sahəsində uzunmüddətli fasilə əmələ gəlmişdi. Bu sahə üzrə işlərin yenidən canlanması XXI əsrin ilk illərinə təsadüf edir. Həmin dövrdə Azərbaycanın bir sıra ali məktəblərində AKSS-nin yaradılmasına başlandı. Buna misal olaraq Xəzər və Qərb universitetlərində, Neft Akademiyasında aparılan işləri misal göstərmək olar. Bundan əlavə bir sıra qeyri-dövlət təşkilatları da öz profilinə uyğun elektron biblioqrafik ehtiyatların yaradılmasına başlandı. Respublikada müasir mənada avtomatlaşdırma tələblərinə cavab verən və lisenziyalı AKSS-nin yaradılması BVB-nin təşkilinə təkan verdi. Azərbaycanda bu tipli ilk sistemlər Xəzər universitetində, Qafqaz resurs mərkəzində, Prezident Kitabxanasında, BDU-nun Elmi Kitabxanasında və digər kitabxanalarda yaradılmağa başlandı. Həmin sistemlərin əksəriyyəti yerli kompleks informasiya şəbəkələri çərçivəsində fəaliyyət göstərməyə başladı. Sistemlərin dərinlən mənimsənilməsi nəticəsində sonradan onların veb şlüz vasitəsilə internətə çıxması da təşkil olunmağa başlandı. Adları çəkilən AKSS-lərin əksəriyyətində toplanan biblioqrafik informasiya çoxsahəli və universal xarakter daşıyır. Buna görə də onların tərkibində təbiətin mühafizəsi ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə dair ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Ekologiyaya dair ədəbiyyatın ən geniş təmsil olunduğu BVB-sı BDU-nun Elmi Kitabxanasında və Axundov adına Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasında yaradılmışdı. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ən zəngin verilənlər bazası Axundov adına Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasının avtomatlaşmış sistemində mövcuddur. Yuxarıda adları çəkilən avtomatlaşmış sistemlərin əksəriyyəti bir kitabxananın fondunu əks etdirən sistemlər kimi yaradılmışdır. Azərbaycanda ilk kooperativ BVB-sı gələcək naminə gənclər təşkilatının təşəbbüsü ilə yaradılmağa başlandı. Bir sıra beynəlxalq təşkilat və şirkətlərin yardımı ilə həyata keçirilən bu lahiyə içərisində ilk növbədə 14 kitabxananın kooperativ BVB-sı yaradılmış və az bir müddət ərzində həmin bazanın internətə çıxışı təşkil edildi. Hal-hazırda 110 mindən çox sənəd haqqında biblioqrafik informasiya yerləşdirildi. Lahiyənin çərçivəsində ona üzv hər təşkilata ayrıca kompüter verilmiş və kitabxananın işçisi fondada olan kitablar barədə biblioqrafik informasiyanın xüsusi proqramda verilənlər bazasında fayl şəklində təşkil edilir. Həmin lahiyənin əsas qüsuru odur ki, burada tərtib edilən elektron biblioqrafik təsvirlər dünyada qəbul edilmiş biblioqrafik təsvir

standartlarına uyğun deyil. Həmin biblioqrafik resursları www.kitab.az ünvanından tapmaq olar.

Ekologiya mövzulu biblioqrafik verilənlər bazalarının yaradılması və istifadəsi, Respublikamızın unikal coğrafi mövqeyi, onun rəngarəng təbiəti, landşaftı, ərazimizin mürəkkəb geoloji quruluşu, eyni zamanda torpağımızın müxtəlif yeraltı sərvətlərlə zənginliyi burada lap qədim zamanlardan ətraf mühit haqqında biliklərin toplanılması və inkişafına müsbət şərait yaratmışdır. İndiki nəsillərin borcu bu təbii mühiti qoruyub gələcək nəsillərə çatdırmaq, gündəlik təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə dəymiş mənfi təsirlərin nəticəsini aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Bu məsələlərin həlli ekologiya üzrə elmi tədqiqatlar, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində praktiki fəaliyyət olmadan mümkün deyildir. Məhz buna görə də, ölkəmizdə elmlər sistemində Ekologiyanın müstəsna əhəmiyyəti vardır və hal-hazırda respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafı, insanların rifahı vaxtı ilə məhz faydalı qazıntılar, neft və qaz geologiyası sahəsində aparılmış tədqiqatların praktiki tətbiqi sahəsində mümkün olmuşdur. Buna görə də, həmin sahənin sənəd-informasiya və biblioqrafik təminatının təkmilləşdirilməsi, bu sahədə yeni metod və texnologiyaların tətbiq edilməsi indi daha yüksək aktualıq və əhəmiyyət kəsb edir. Müasir təbiət elmləri sisteminin tərkibində Ekologiya öz öyrənmə obyektini seçilir. Belə ki, hal hazırda bu kompleksə insanın təsiri ilə ətraf mühitdə baş verən prosesləri, həm cansız, həm də canlı təbiətin mühafizəsini öyrənən sahələr daxildir. Elmlərin differensiasiyası və inteqrasiyası proses nəticəsində bu sıra daha da genişlənir, ona yeni-yeni sahələr əlavə edilir. Bu elmlər kompleksi Azərbaycanda da durmadan inkişaf edir.

Ekologiyanın inkişafı bu sahənin sənəd-kommunikasiyalar sisteminin də inkişafına böyük təkan vermişdir. Bu inkişaf xüsusən də son 80 ildə daha da sürətli şəkildə baş vermişdir. Həmin inkişaf öz təzahürünü ilk növbədə sənəd axınında tapmışdır. Belə ki, bu elmlər üzrə yüzlərlə elmi monoqrafiya, dərslilər, praktiki vəsaitlər, məlumat nəşrləri çap edilmiş, minlərlə elmi məqalə, konfrans materialı, normativ-texniki sənəd dərc edilmişdir. Sahə üzrə sənəd-kommunikasiya sisteminin inkişafı həm də bu sahə üzrə sənəd-informasiya tələbatında tapmışdır. Həmin müddət ərzində respublikamızda bu sahə üzrə onlarla istehsalat və digər təsərrüfat subyektləri, elmi tədqiqat qurumu, təhsil müəssisəsi, ali məktəb kafedraları yaranmışdır ki, həmin qurumların əməkdaşları informasiya tələbatçıları kimi bu sahədə yaranan yeni ədəbiyyata ehtiyac hiss edirdilər. Eyni zamanda, onlar özləri həm də elmi yaradıcılıqları ilə sənəd yaradıcılığında iştirak edərək sənəd-informasiya mühitinə, dövrüyyəyə yeni sənədlərin daxil edilməsində aparıcı rol oynamışlar. Bu proses Azərbaycanın yenidən öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra

daha da güclənmişdir. Həmin dövrdə respublikamızda geniş vüsət alan iqtisadi inkişaf elmə və onun mövcud olmasının vacib şərti olan sənəd-kommunikasiyalar sisteminə də öz müsbət təsirini göstərməkdədir. Bu isə bu sahədə biblioqrafik informasiyanın həm yaranmasında, həm də istifadəsində canlanmaya səbəb olmuşdur. Bu nöqteyi-nəzərdən Ekologiya üzrə biblioqrafik vəsaitlər sisteminin təkmilləşməsi, biblioqrafik informasiya dövriyyəsinə yeni vəsaitlərin daxil edilməsi, informasiyanın işlənməsinin, saxlanması, ötürülməsinin və istifadəsinin yeni metod və texnologiyalarının yaradılması və tətbiqi müsbət tendensiya kimi qiymətləndirilə bilər.

Ekologiya üzrə biblioqrafik vəsaitlər sisteminin təkmilləşməsi, bu sahə üzrə informasiyanın işlənməsinin, saxlanması, ötürülməsinin və istifadəsinin yeni metod və texnologiyalarının yaradılması və tətbiqindən bəhs edərkən haqlı olaraq qarşıya belə bir sual çıxır. Həmin yeniliklərin meydana çıxması və tətbiqi hansı amillərin təsiri altında baş vermişdir? Həmi sualı bir qədər ətraflı nəzərdən keçirək.

Uzun illər ərzində elm və praktiki fəaliyyətin bütün sahələrində sənəd-informasiya və biblioqrafik təminat bilavasitə insanların intellektual fəaliyyəti, zehni əməyi əsasında yerinə yetirilirdi, biblioqrafik arayışlar, göstəricilər tərtib edilir, kataloq-kartoteka sistemi yaradılırdı. Lakin XIX əsrin sonlarından etibarən sənəd-kommunikasiyalar sisteminə dövriyyəyə daxil olan sənədlərin miqdarının və tələbatçıların sayının artması, gedən proseslərin sürətlənməsi ənənəvi üsulların imkanlarının tükəndiyini sübut etdi və yeni metod və üsullara ehtiyac yaratdı. Bu ehtiyacın tələbi ilə meydana çıxan yeni texnologiyalardan Avtomatlaşdırılmış informasiya-axtarış sistemləri və verilənlər bazasının xüsusilə böyük əhəmiyyət və imkanlara malikdir.

Sənəd-kommunikasiyalar sisteminin və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana işi və biblioqrafik fəaliyyətin inkişafında ən əhəmiyyətli mərhələ XX əsrə təsadüf edir. XX əsr bəşər tarixində elmin bir çox sahələrində inqilabi əhəmiyyətli kəşflər və bu kəşflər əsasında texnika və texnologiya sahələrində keyfiyyət və kəmiyyət dəyişiklikləri ilə səciyyəvidir. Bu dövrün əhəmiyyətli nəzəri və praktiki nailiyyətlərindən kibernetika və elektronikanın, kommunikasiya və informasiya nəzəriyyəsinin yaranması, tətbiqi riyaziyyatın inkişaf etməsi, müxtəlif növ informasiyanı kodlaşdırmağa, yaddaşda saxlamağa, məsafəyə ötürməyə, bir formadan başqa formaya çevirməyə imkan verən metodların, qurğu və mexanizmlərin yaradılması və tətbiqi kimi nailiyyətləri misal göstərmək mümkündür. Xüsusən də XX əsrin ortalarında əvvəlcə proqramlaşdırılan elektromexaniki hesablama maşınlarının geniş yayılması və nəhayət, 1943-cü ildə ABŞ-da Bistqlinin rəhbərliyi ilə ilk elektron hesablama maşının

yanması informasiya texnologiyaları sahəsində yeni eranın başlanğıcını qoydu. Bunun ardınca fasiləsiz olaraq EHM-lərin yeni, daha sürətlə işləyən, daha mürəkkəb əməliyyatları yerinə yetirə bilən modellər meydana gəldi. Az sonra isə EHM-lərdə emal edilən informasiyanı yadda saxlayan böyük informasiya tutumlu qurğular yaradıldı.

Bibliografik verilənlər bazasının aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xidmət edir:

- sənəd barədə bibliografik yazının cəmi bir dəfə tərtib edilib yaddaşa verilməsi ilə onun sonradan dəfələrlə istifadəsinə imkan yaradılması;
- bibliografiyalığdırma sərə edilən vaxt və əməyin məsrəfinin xeyli azaldılması ilə əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi;
- avtomatlaşdırılmış nəzarət funksiyasının olması ilə bibliografik yazıların tərtibində bir sıra səhlərin qarşısının alınması;
- axtarışın onlarla element əsasında aparılmasının mümkün olması nəticəsində ən müxtəlif əlamətlər üzrə axtarışın aparılması;
- maşınla oxunan elektron bibliografik yazıların tərtibi üzrə geniş yayılmış kommunikativ formatların və standartların tətbiqi nəticəsində bibliografik yazıların mübadiləsinin, toplu, korporativ kataloqların yaradılması;
- elektron bibliografik yazıların WEB kataloqda yerləşdirilməsi və bunun nəticəsində bibliografik verilənkər bazasına İnternetlə dünyanın istənilən nöqtəsindən daxil olma imkanının yaradılması;
- ən müxtəlif tipli və təyinatlı bibliografik siyahı və göstəricilərin tərtibinin dəfələrlə asanlaşması;
- müxtəlif növ və təyinatlı bibliografik arayışlar tərtibinin keyfiyyət və sürətinin dəfələrlə yüksəlməsi;
- ümumdünya bibliografik informasiya mühitinin formalaşması.

Əlbəttə, avtomatlaşdırılmış kitabxana-bibliografik sistemlərinin genişlənməsi, bu sahədə yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində yerinə yetirilən vəzifələrin sırası daha da genişlənəcəkdir. Bu isə şübhəsiz ki, bibliografik informasiyanın və onun bibliografik verilənlər bazası şəklində tərtib edilmiş növünün bəşəriyyətin tərəqqisində olan rolunun daha da artmasına yardım göstərəcəkdir.

Hal-hazırda ünvanlandığı elm və ya fəaliyyət sahəsinə görə bibliografik verilənlər bazalarının universal, çoxsahəli, sahəvi və problem-tematik xarakterli kimi növləri fərqləndirilir. Əgər bibliografik verilənlər bazasının yaradılmasının ilk mərhələsində əsasən universal bibliografik verilənlər bazaları yaradılırdısa, sonrakı dövrlərdə sahəvi və problem-tematik xarakterlilərin xüsusi çəkisi xeyli artmışdır.

Azərbaycanda sənəd-kommunikasiyalar sisteminin və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana işi və bibliografik fəaliyyət sahəsində

avtomatlaşdırılmış idarəetmə və informasiya sistemlərinin və onların ayrılmaz tərkib hissəsi olan biblioqrafik verilənlər bazasının yaradılmasının otuz illik tarixi vardır. İndi ölkəmizin bir sıra aparıcı kitabxanalarında yaradılmış avtomatlaşdırılmış idarəetmə-informasiya sistemləri işə salınmışdır və onlar öz biblioqrafik məlumat bazalarını ardıcıl olaraq inkişaf etdirirlər. Həmin məlumat bazalarında toplanmış materialın daxilində Ekologiya üzrə sənədləri əks etdirən biblioqrafik informasiya çox əhəmiyyətli yer tutur.

Azərbaycanda sənəd-kommunikasiya sistemlərində və onunun tərkib hissəsi olan kitabxana-biblioqrafik biblioqrafik fəaliyyətdə informasiya texnologiyalarının tətbiqinin ilk mərhələsi XX əsrin 70-ci illərində başlamışdır. O zaman sənəd-informasiya və o cümlədən kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin yeni informasiya texnologiyaları əsasında yenidən qurulması sahəsində meyllər Azərbaycana da sirayət etdi. Bu sahədə ilk təcrübə Respublika Dövlət Plan Komitəsinin tabeliyində olan Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında başladı. Belə ki, 1975-ci ildə Respublika Plan Komitəsində RETK başda olmaqla, Azərbaycanın bütün elmi-texniki kitabxanalarını özündə birləşdirən inteqral avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi yaradılması barədə qərar qəbul olundu. Az sonra, 1976-cı ildə RETK-də bu işin layihələşdirilməsi və həyata keçirilməsi ilə məşğul olan xüsusi elmi-tədqiqat şöbəsi yaradıldı. Sistemin proqram təminatının yaradılması Rusiya Federasiyasının Sverdlovsk şəhərindən olan proqramçılar tərəfindən həyata keçirilirdi. Sistem üçün lazım olan EHM bazası kimi Dövlət Plan Komitəsinin Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Elmi-Texniki İnformasiya və Texniki-İqtisadi Tədqiqatlar İnstitutunun və Dövlət Statistika Komitəsinin Hesablama Mərkəzinin avadanlığından istifadə edilirdi[1].

Layihələşdirilən bu sistem «ASU NTB Azerb. SSR» adlanırdı və SSRİ miqyasında yaradılan yuxarıda adı zəkilən QASNTİ sisteminin tərkib hissəsi idi. «ASU NTB Azerb. SSR» aşağıdakı alt sistemlərdən ibarət idi:

1. Sənəd-məlumat bankı (elektron kataloq və s.);
2. Avtomatlaşdırılmış komplektləşdirmə;
3. Sənədlərin analitik-sintetik işlənməsi;
4. Kitabxana xidməti;
5. Biblioqrafik informasiya;
6. İdarəetmə;
7. Maddi-texniki təchizat;
8. Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti.

Hər bir sistemin özünün bir sıra kompleks məsələləri var idi. Sistemdə 32 belə kompleks məsələ var idi.

Layihənin həyata keçirilməsi mərhələli şəkildə yerinə yetirilirdi və 1981-1987-ci illərdə 2 əsas altsistem-kitabxana xidməti və idarəetmə istifadəyə verildi və SSRİ Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin xüsusi komissiyası tərəfindən təhvil götürüldü.

Bu sistem keçmiş SSRİ-də ilk inteqral avtomatlaşdırılmış kitabxana idarəetmə sistemi kimi çox yüksək səviyyədə layihələşdirilmişdi. Buna görə də, SSRİ Xalq Təsərrüfatının Nailiyyətləri Sərgisindəki «NTİ-80» ekspozisiyasında bu layihə həmin sahədə ən uğurlu layihə hesab edilərək sərginin I dərəcəli diplomuna və pul mükafatına layiq görülmüşdür. Heç də təsadüfi deyil ki, bu layihənin ideyaları əsasında Ukrayna, Moldova və Özbəkistan texniki kitabxanalarının inteqral avtomatlaşdırılmış sisteminin layihələri yaradılmışdı.

Elektron resurs

1. <http://ecology.aonb.ru/Informacionnye-bazy-dannyh.html>
2. <http://libr.orensau.ru/ekolstranichka/bdpoekologii>
3. <http://ecoportal.su/wastet.php>
4. <http://ecology.gpntb.ru/ecologydb/>
5. http://energosoftware.info/soft_ecolog.html
6. <http://www.ecy.wa.gov/database.html>
7. <http://www.freshwaterecology.info/>
8. <http://esapubs.org/archive/ecol/e090/184/>
9. <http://eco.preslib.az/>

И.АЛИЕВА

ЭКОЛОГИИ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ЯВЛЯЮТСЯ ОДНИМИ ИЗ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ БАЗ ДАННЫХ

РЕЗЮМЕ

Некоторые вопросы создания база библиографических данных по экологии и охрана окружающей среды.

В статье анализированы основные проблемы организации и введения база библиографических данных по экологии и охрана окружающей среды. А также, исследованы этапы развития база библиографических данных по экологии в Азербайджане.

**SOME TASKS CREATING BIBLIOGRAPHIC DATABASES
FOR ECOLOGY AND SECURITY OF ENVIRONMENT.**

SUMMARY

Some tasks creating bibliographic databases for ecology and security of environment.

There is analyzed basic problems organization and implementation creating bibliographic databases for ecology and security of environment. There is also, researched development levels of bibliographic databases about ecology in Azerbaijan.